23. Головко М.Л., Лисенко О.Є. Профспілки України у період Великої Вітчизняної Війни 1941–1945 рр./ Навч. Посібник. – К., 2002.
24. Чернега П.М. Профсоюзы Украинской ССР в годы Великой Отечественной войны (1941–1945). – К., 1987.
25. Історія Української РСР у 8 т. 10 кн. – Т.1.
26. Чернега П.М. Вклад робітників України у зміцнення воєнно–економічної СРСР у роки Другої світової війни (1939–1945). – К., 2004.
27. Історія Української РСР у 8 т. 10 кн. – Т.1.
28. Культурное строительство в СССР. Стат. Сб. – М., 1956. – с. 116.
29. Митрофанова А.В. Рабочий класс СССР в Великой Отечественной войне. – М., 1971. – с. 466.
30. Історія Української РСР у 8 т. кн. 10.
31. Архіви України. – 1978. – №2. – С. 31–32.
32. Оксана Янковська. Соціальна політика держави очима робітників і селян.// В кН.: Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940–х – середина 1950–х рр.): колективна монографія. – К., 2010.
33. Українська Думка. – Лондон. – 1949. – Ч. 20.
34. Lasarea V., Gregory P./ Commissars and Cars: The Political Economy of Dictatorship // Journal of Comparative Economics. – 2003. – Vol. 31. №1.
35. Зверев А.Г. Записки министра. – М., 1973.

Ветров И.Г. Восстановительный период в Украине: политические, социально–экономические, морально–психологические факторы и вызовы того времени

Освещаются основные политические, экономические, социальные и морально–психологические компоненты возрождения индустриального потенциала республики в повоенный период. Материал содержит анализ теоретических наработок ведущих историков и экономистов зарубежья, а также собственные интерпретации автором исследуемых процессов.

Ключевые слова: *экономика, тяжёлая промышленность, индустрия, план, баланс, финансы, возрождение, социальная сфера, ВПК.*

Vetrov, I.G. The restoration period in Ukraine: political, social, economical, morally – psychological factors and challenges of that time

This article is devoted for determination main political economical, social and morally – psychological components of revival of industry potential of republic in post–war period. This material contained by the analysis of theoretical works of foreign historians and economists and also interpretation of the probed processes.

Key words: *economy, heavy, industry, plan, balance, finances, social sphere, military–industrial complex.*

УДК 94: 655 (477)

Сокульський А.Л., Сокульський Є.А.

Меч «Володимира Кальцева»[1] з дна Дніпра біля острова Хортиця

На початку минулого століття (1927) з дна Дніпра було піднято п'ять мечів норманського типу. Ці мечі зникли під час евакуації колекції у 1941 році. Восени 2011 року подібний меч у Дніпрі біля Хортиці знайшов місцевий рибалка. І зараз київські дослідники мають визначити його автентичність.

Ключові слова: *меч, інкрустація, срібло, жовтий метал, автентичність.*

Виявлення обосічних мечів біля легендарного острова Хортиця відбулося 83 роки тому. У 1927 році, на початку будівельних робіт, у нинішньому б`єфі Дніпра, на піщаній косі біля лівого берега Дніпра, навпроти північної частини острова Хортиця були вимиті п`ять мечів варязького типу. Їх вивчав і першим атрибутував відомий археолог Равдонікас. Мечі були датовані серединою X століття і визначені як варязькі. Надбання Дніпрогесбудівської експедиції, котру очолив відомий знавець історії запорозького козацтва Д.І. Яворницький, надійшло на збереження до Катеринославського історичного музею, який очолював вчений. У 1941 році колекція цього музею загубилася під час евакуації. Деяка експонатура евакуйованого музею, зокрема, частина Вознесенівського скарбу, була виявлена після війни в фондах Харківського історичного музею, але значна частина, в тому числі і дніпрогесівські мечі, безслідно зникла. Перша публікація про ці мечі розміщалася в «Надписи и знаки на мечах из территории Днепрельстану» (1927) та «Надписи и знаки на мечах из Днепростроя» (1933) [10,с.122–123,32].

В історії воєнної техніки мечі цього періоду представлені досить скупо – один–два екземпляри у відомих найавторитетніших каталогах холодної зброї, що видавалися переважно в Німеччині після Другої світової війни, зокрема, Генріха Міллера (1985) [19,с.28,161], репрезентовані двома екземплярами X століття.

У російській історіографії історія воєнної техніки фактично охоплювала XIII – XV століття. Інтерпретація холодної зброї IX – X ст. розглядалася окремими спеціалістами лише побічно і спеціально присвячених досліджень із цієї теми немає. Чудова монографія українського археолога Евгена Черненка «Скифский доспех» (1980) тільки вказує деякі напрями еволюції холодної зброї скіфів. Російські дослідники Д.М. Анучін, Б.О. Рибаков, А.В. Арциховський, М.Г. Рабинович, А.Ф. Мєдвєдєв, П.А. Раппопорт, Б.Н. Колчин, А.П. Кирпічніков вивчали воєнну справу Руси XIII – XV ст. В їхніх дослідженнях до уваги взяті пам`ятки озброєння Куликовської битви [16,с.35] та відомої битви поляків, литовців із росіянами під Оршею (1514).

Винятком може бути робота Б. Рибакова «Древности Чернигова», у котрій аналізуються знахідки з кургану «Чорна могила» на Чернігівщині, де у поховальному інвентарі були виявлені рештки меча IX ст. [12,с.52], а також відома робота Б.Д. Грекова [4,с.78].

Треба ще згадати знахідку фрагмента обосічного меча, описану М. Макаренком: «Рукоять и верхняя часть меча норманського типа. Головка рукояти и креста (нижняя перемычка) украшены переплетающимся ленточным орнаментом, инкрустированным серебром. Найден близ деревни Монастырище, Трубчевского уезда Орловской губерни. Относится к X веку и принадлежит к той культуре, что и Смоленський клад» [18,табл.,VI,с.5].

Про знахідки мечів на території України, котрі датуються X–XI століттями, відомо не так вже й багато, а ті, що експонуються в наших провідних музеях, датовані

[1] Меч X століття, піднятий із дна Дніпра біля острова Хортиця в листопаді 2011 року, був знайдений у досить парадоксальний спосіб, згідно повідомлень меда, рибак Сергій П`янков із друзями ловив рибу, до речі, в заповідній території. Сталевий гачок спінінга захватив якесь чужорідне тіло. Почорнілий, вкритий мушлями предмет, виявився мечем на одну руку. Секретар Запорізької міської Ради Володимир Кальцев пожертвував особисті кошти – меч був викуплений у фартового рибака і переданий в дар музею історії Запорозького козацтва на о. Хортиця.

довільно і не пройшли глибокої музейної експертизи із застосуванням сучасних методів металовивчення, класифікації, типологізації. Ознаки їхнього зображення подаються у Кенігсберзькому літописі, а Новгородський літопис термінологічне «меч» вживав 38 разів [11,с.80]. Термін «меч» (готське mekies), на землях Русі, зокрема, полян, кривичів, сіверян, хоча зрідка, але зустрічається. Поширенню цього виду зброї на Русі сприяли вікінги (варяги – А.С., Є.С). Вони, ймовірно, перебрали цей тип зброї від готів і франків [8,с.26]. Араб Ібн–Фадлан із початку X ст. свідчив, що руси мають при собі меч, а мечі їхні франконського виробу. Інший араб Ібн–Русто писав, що Русь має мечі «сулейманові» – східного походження [3]. Російський археолог Д.Н. Анучін наприкінці XIX століття стверджував, що майже всі мечі, котрі знаходили у нас під час розкопок, походять із Скандинавії [5,с.3].

Мечі вікінгів мали такі розміри: довжиною біля 1 м, довжина вістря – 80 см, ширина його зверху – 6 см, до низу вістря звужувалося. Руків`я відділялося від вістря на 10 см. Руків`я (навершшя) було масивне, нерідко майстерно оброблене, часом посріблене та прикрашене орнаментом. Леза мечів переважно обосічні. Про це згадується в літописному оповіданні про поневолення полян хазарами. Так, коли поляни принесли наїзникам в данину мечі, вони занепокоїлися, що «зброя в них із обох сторін гостра, тобто меч». Звідси походять вислови «вийняти меч», «обнажити». На Русі меч був ознакою судової влади князя: «князь недаремно носить меч – на помсту злочинцям, і на хвалу тим, що добро творять». У великій ціні були пам`ятні мечі, так князь Андрій Юрійович зберігав і ретельно переховував меч св. Бориса [9;5,с.26].

Окрім хортицьких п`яти мечів, опублікованих в 1933 р., і щойно знайденого біля о. Хортиця, довжина котрого 96 см, і характеристикам близьким до описаних Равдонікасом, є близький екземпляр, що походить із городища «Пліснись» з–під села Підгорець Золотівського повіту [12,с.130], котрий у загальних рисах повторює зображення мечів у Кенігсберзьким літописом. Мечі франкського типу відомі по знахідках на Полтавщині та на території Київського дитинця [5,с.31 мал.6].

Звичайно, володарі мечів належали до військової еліти. Воєначальник народу – rex, basileus, thindans стає постійною службовою особою. Його визначало народне зібрання, там де воно могло з`явитися. Отже, воєначальник, як і рада, розвиваються з родового ладу [12,с.52]. Військової тому, що війна і організація війни стають з IX–X ст. регулярними функціями народного життя [6,с.27]. Давньоруське воєнне мистецтво підготували Аскольд, Дір, Олег, Ігор і довів до апогею Святослав I (Хоробрий). Ці могутні постаті руської історії вивели наших пращурів із тісних закутків лісостепової зони в широкий світ [8,с.15]. Мечі, виявлені біля острова Хортиця – зброя близького бою. Озброєння русичів IX–X ст.: обосічний меч, сокира, спис, мигдалевидний щит, ніж та лук. Такі види зброї зображені на церковних воротах XIII ст. [16].

Можна допустити, що мечі, виявлені біля острова Хортиця, різними інтерпретаторами пов`язуються з трагічною кармою Святослава, що настиглою його в 972 році. Мечі, що були на озброєнні руського війська, могли надходити з Західної Європи. Саме на це звертали увагу прихильники норманської теорії, використовуючи цей факт, як доказ панування на Русі варягів, які поширили принесену з собою зброю. З іншого боку, ці мечі могли потрапити до Русі шляхом торговельних взаємовідносин, або разом із варязькими воями, яких руські князі, як, наприклад, Володимир і Ярослав, наймали до свого війська [5,с.31–32]. Останній раз варяги згадуються у вітчизняних літописах під 1036 роком, коли онук Святослава Ярослав наймав у Новгороді варязьку дружину [8,с.13].

У пропонованому матеріалі не має змоги описувати легендарність Святослава I (Хороброго), але про поширення деяких архетипів його доби на о. Хортиця слід сказати. Багрянородний у відомій прозі описує слов`янський язичницький обряд на острові Хортиця. Обряд носив символи сонцепоклоніння. Біля тисячолітнього хортицького дуба військо шикувалося колом, кругом втикали стріли, кидали жереби: хліб, м`ясо, і що в кого є. В жертви приносили півнів, ворожачи, чи зарізати їх для страви, чи відпустити живими.

Такий вертеп міг присвячуватися і Перуну – покровителю княжої дружини. Йдучи на Болгарію, Святослав I (Хоробрий) на острові Хортиця міг бути щонайменше чотири рази: в 968–969, 971–972 рр. У цих походах згадуються полки під проводом визначних старшин, варягів Асмуса, Ікмора, Сфенкела. Асмус був його наставником, вихователем, який виконував волю батьків Святослава – Ігоря і Ольги. Ікмор «мав перше місце після

Святослава», Сфенкел (можливо Свенельд) вважався третім по Святославу. Звичайно вся воєнна ієрархія у війську Святослава була озброєна мечами. Мечі каролінгського типу були рубаючою зброєю. Загалом вони придатні для кінного війська, а для пішої боротьби придатні мало. Поряд із цими мечами з`являються так звані «конетинзькі» мечі, характерною ознакою котрих було довге лезо з гострим кінцем. Ці мечі поєднували функції рубаючої і колючої зброї і використовувались в основному вершниками. Скандинавські джерела дають такі повідомлення: «Клинки длиною 1 м изготовлялись из нескольких железных прутьев, переплетенных друг с другом, а затем сплющенных в единое целое. Такая конструкция делала клинок более гибким и прочным. Было найдено несколько прекрасных мечей, захороненных вместе с их владельцами. Мечи очень дорогие и викинги берегли их. Они даже присваивали им имена, например, «рвущий кольчуги», «рубящий ноги» или «добытчик» [15,с.15].

Лев Діакон – візантійський придворний історик, до речі, не раз зустрічався зі Святославом I (Хоробрим) на переговорах, залишив його описовий портрет: із оселедцем на поголеній голові, довгими вусами, з плескатим носом, із широкими плечима і невисокого зросту з сережкою у мочці лівого вуха («один син у матері»– як промовляв козацький звичай) [16,с.17]. Грек каже про військо Святослава: «А вони, хоч і переможені, не віддаються до рук ворогів. Коли не мають уже надії врятуватися, устромляють собі в груди мечі і так себе вбивають. А роблять це тому, що мають таку віру; кажуть, що вбиті ворогами на війні після смерті, як душа вийде з тіла, служать на тому світі своїм обідникам. Тавроскіфи (русичі – А.С., Є.С.) бояться неволі і самі себе вбивають, щоб не служити своїм переможцям» [8,с.12]. Цікавими є промови Святослава I (Хороброго) до свого війська. Руські літописи і грецькі хроніки передають його полум`яні звернення до воїв під Доростолом: «Вже нам нікуди дітися, – волею чи неволею, мусимо стати на них. Але не осоромимо руської землі, а ляжемо тут кістками, бо мертвим нема сорому, а як відступимо, соромом укриємось. Не звертаймо себе» [8,с.12].

Якою промовою було його звернення до воїв в момент хортицької розв'язки 972 доводиться лише здогадуватися. Але відношення Святослава до зброї підкреслював той же Діакон, коли греки принесли йому викуп, на золото він і не глянув, роздав його воям, а взяв до рук меч, похвалив його та припоясав його до свого пояса, після чого поздоровив візантійського імператора Іоана Цимісхія, згідно етикету. «Суровий ся чоловік, – сказали греки, – на золото уваги не звернув, а зброю бере» [8,с.18].

Хортицький меч готують для реставрації, тривалої і копіткої. Від об`єктивізації його аналізу має прояснитися багато чого, як і характер тих п`яти мечів, що пропали під час евакуації 1941 року.

Керівник адміністрації Національного заповідника «Хортиця» в інтерв`ю засобам масової інформації підкреслив елітність меча, його навершшя інкрустоване кількома металами чи сплавами: мідь, золото чи латунь (жовтий метал), срібло. Якщо це підтвердиться металографічним аналізом, постає ще одна загадка – про чотирикратну символіку язичницького світогляду. Не забігаючи наперед, все ж таки відзначимо таку версію. Чотирикратність символу меча може відповідати закону «veda». За котрим змінюється епоха за епохою. А їх чотири. Нинішня «Кали Юга» (Залізна Ера) розпочалася близько 5 тис. років тому і ще буде тривати 427 тис. років. Її змінить епоха «Сатья Юга» (Золота Ера), за нею – дві наступні. Санскритське «veda» означає «знання», «мудрість», воно близьке давньоруському «ведать», що вказує на взаємовпливи культур.

Веди – збірка найстародавніших текстів індуїзму на санскриті. Прихильники стародавніх текстів стверджують, що Веди є початковим знанням, Абсолютною істиною, вище котрої нічого немає [7,с.426–429].

Ці знання спочатку отримували мудреці, ріші, а потім протягом багатьох століть Веди стали передаватися усно і у віршованій формі, а записані були в середні віки [13,с.34]. Можливо, в них був посвячений і вихователь Святослава I (Хороброго) Асмус, який просвітив і, власне, полководця. Але допоки не буде виконаний всебічний металографічній аналіз, доки не виявиться типологія цього екземпляру, всі передбачення носитимуть умовний характер. Достеменно можна стверджувати одне – меч автентичний.

Список використаних джерел

1. Анучин Д.Н. О древнем луке и стрелах / Д. Анучин // Труды V археологчиеского съезда в Тифлисе в 1881 г. – М., 1887.

2. Вестник древней истории. №1, 1941.
3. Вестник древней истории. №1, 1941.
4. Гаркави А.Я. Сказания мусульманских писателей о славянах и русских / А.Гаркави – СПб., 1870.
5. Греков Б.Д. Організація військових сил східних слов'ян і Київської Русі / Б. Греков // Наукові записки інституту історії і археології АН УРСР, Кн. II, 1946.
6. Довженок В.Й. Військова справа в Київській Русі. Науково–популярний нарис / В. Довженок, – К.: Видання АН УРСР, –К., 1950.
7. Енгельс Ф. Походження сім'ї, приватної власності і держави / Ф. Енгельс. – М.: Укрполітвидав, 1948.
8. Енциклопедія українознавства. – Т.VII, Львів: Молоде життя, 1998.
9. Елизаренкова Т.Я. Ригведа – великое начало индийской литературы и культуры. – изд.–2 / Т. Елизаренкова – Ригведа. Подготовленное Т.Я. Елизаренкова. – М.: Наука, 1999.
10. Історія українського війська (Від княжих часів до 20–х років XX ст.), – Вид. 4–е, змінене і доповнене. – Львів.: Світ, 1992.
11. Новгородская 1–я летопись под 1359 г.
12. Равдоникас В.И. Надписи и знаки на мечах из територии Днипрельстану р. 1927 / В. Равдоникас, Збірник, Т.I, – Дніпропетровськ, 1929.; Равдоникас В.И. Надписи и знаки на мечах из Днепростроя / В. Равдоникас // Известия Государственной академии истории материальной культуры. – Вып.–100, – М. – Л., 1933.
13. Рабинович М.Г. Из истории русского оружия. / М. Рабинович // Труды института этнографии. – Т. I, – М., 1959.
14. Рыбаков Б.А. Древности Чернигова. / Б. Рыбаков // Материалы и исследования по археологии СССР, – №11, 1949.
15. Сокульський А.Л. Культурологія (словник–довідник) / А. Сокульський – Запоріжжя: Вид. гуманітарного університету «ЗІДМУ» 2006.
16. Слово о Куликовской битве Сафония Рязанца (Задонщина). Т.I //Воинские повести Древней Руси. – М., 1949.
17. Уингейт Филипп, Миллард Энн. Викинги. / Ф. Уингейт, Э. Миллард. Перевод с англ. Е.В. Комиссарова, – М.: РОСМЭН, 1997.
18. Хрестоматія з історії Української РСР. За редакцією проф. І.О.Гуржія / І. Гуржій, – К.: Радянська школа, 1959.
19. Шафарик П. Славянские древности / П. Шафарик, Т.1, ч. I, – М., 1848.
20. Памятники искусства русских словян и их соседей до XII века, 28 табл., с. 228 рисунками, под редакцией Н.Е. Макаренка / Н. Макаренко, – СПб.: Изд. Я. Башмакова и Ко, 1914.
21. Heinrich Müller, Hartmut Kölling: Europäische Hieb– und Stichwaffen. aus der Sammlung des Museums für Deutsche Geschichte Fotografiert von Gerd Platow Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik 1985.

Сокульский А.Л., Сокульский Є.А. Меч «Володимира Кальцева» со дна Днепра близ острова Хортица

В начале прошлого столетия (1927) со дна Днепра были подняты пять мечей норманнского типа. Эти мечи пропали во время эвакуации коллекции в 1941 году. Осенью 2011 года подобный меч в Днепре близ Хортицы нашел местный рыбак. И сейчас киевские исследователи должны определить его аутентичность.

Ключевые слова: *меч, инкрустация, желтый металл, аутентичность.*

Sokulsky, A.L.,Sokulsky, E.A. «Vladimir Kaltsev's Sword» from the bottom of the Dnieper River near the island of Khortytsia

Five Norman swords were lifted from the bottom of the Dnieper River at the beginning of the last century (1927). These swords had been disappeared during the evacuation of the collection in 1941. In autumn 2011 a similar sword had been founded by local fisherman in the Dnieper River near Khortytsia. And now ukrainian researchers in Kiev will explore the authenticity of the sword.

Key words: *sword, inlay, silver, yellow metal, authenticity.*

УДК 04 (477.7) «18/19». 3036.7

Сидорович Є.С.

Вплив окремих французьких емігрантів та їх родин на економічний розвиток Новоросійського краю в першій половині XIX ст.

Розглянуто економічну діяльність французьких переселенців В. Рув'є, К.Ф. Сент–Прі, Р.О. Вассала та К.І. Пот'є. Проведений аналіз низки джерел і робіт істориків, які досліджували становлення Новоросійського краю та участь у ньому французів. Виокремлено етапи натуралізації цих заможних французів в регіоні та їх роль у господарському розвитку Півдня України.

Ключові слова: *французи, вівчарство, поміщик, земельні наділи.*

Початок XIX століття став переломним періодом у розвитку деяких регіонів Російської імперії. Саме в цей час починається етап інтенсивного господарського освоєння новоприєднаних територій на південному заході, які ввійшли до складу царської держави ще в другій половині XVIII ст. Економічний розвиток Новоросійського краю потребував залучення іноземних переселенців. На ряду з греками, болгарами, німцями на територію південної України у цей час починають переселятися також і французи. У першій половині XIX ст. значною рушійною силою в становленні малозаселених територій було королівське дворянство. У публікації розглядається господарська діяльність цих аристократів в степовій частині держави. Проводиться також аналіз документів регіональних архівів і нормативних актів, у контексті вказаної проблематики. Виокремлюються дослідження російських, українських та іноземних науковців, у яких висвітлена проблематика перебування комерції радника В. Рув'є, графа К.Ф. Сент–Прі, дворянина Р.О. Вассала та генерала К.І. Пот'є на території Новоросії.

Основою джерельної бази даного дослідження є архівні джерела Державних архівів Херсонської та Одеської областей. Вказані документи дозволяють з'ясувати географію розселення заможних французів на півдні сучасної України, що дає змогу конкретизувати характер їх перебування в регіоні [1;5–7;10–19;21]. У публікації проаналізовані праці відомих вчених дореволюційного, радянського та сучасного періодів. Праці історіографії царського періоду певним чином висвітлюють перебування чотирьох французів на півдні України. Це дослідження А. Скальковського [20], А. Фон–Резона [22], А. Шмидта [25] та інших. Радянські вчені продовжують розглядати вплив вище названих емігрантів на становлення Новоросійського краю і в такий спосіб розширюють джерельну базу проблематики. Серед таких науковців – О. Дружиніна [2], В. Шишмарев [24] та інші. Дослідження сучасного періоду також вказують на основні етапи перебування В.Рув'є, К.Ф. Сент–Прі, Р.О. Вассала та К.І. Пот'є на території південної України в першій половині XIX ст. Цією тематикою займаються З. Орлова [9], О. Машкін [3–4], Л. Циганенко [23] та інші. Тобто, дослідження вказаної тематики певною мірою представлені в джерелах і науковій літературі, що дозволяє створити загальну картину перебування та економічної діяльності відомих французьких емігрантів на півдні Російської імперії. Загалом, початок XIX століття характеризується переселенням та господарським освоєнням королівськими аристократами Новоросійського краю. Основна причина приїзду цих іноземців – втеча з небезпечної революційної та наполеонівської Франції [3,с.39]. Емігранти були привітно прийняті урядом царської держави. Вони отримували на півдні України значну кількість земельних наділів.

Розглянемо, насамперед, діяльність комерції радника Вільгеліміна Рув'є. Він відомий як засновник перших мериносових вівчарень на Кримському півострові [29,с.79]. У 1803 році цей заможний дворянин розпочав свою економічну діяльність на півдні сучасної України. Український вчений О. Машкін, зокрема, вказував, що після того, як «француз був запрошений…, В. Рув'є оглянув степи України і дав згоду виїхати до Іспанії й привезти високоякісних баранів. Він просив матеріальної допомоги, корабель та захисту царського уряду. Всі ці вимоги були задоволені, і Рув'є виїхав до Іспанії. Там він зустрів опір з боку першого міністра короля, але вже ж таки йому вдалося дістати